

PRIPOROČILA IN DODATNA LITERATURA
ZA PRIPRAVE NA TEKMOVANJE S PODROČJA SLOVENŠČINE
ZA CANKARJEVO PRIZNANJE 2024/2025

SREČA(NJA) V PROSTORU IN ČASU

(tekmovanje v znanju slovenščine
za Cankarjevo priznanje 2024/2025 za učence 2. in 3. razredov)

Bina Štampe Žmavc:

BAJKA O SVETLOBI

Ni dneva brez noči in ni svetlobe brez teme. Na videz preprosto razmerje med svetlobo in temo skriva v sebi najgloblje pomene, o katerih govorijo umetnosti, znanosti, religije, mitologije itd.

Pradavne manihejske predstave o nepomirljivi polarnosti svetlobe in teme še vedno živijo v okultnih izmišljotinah, ki se še posebej razširjajo v obdobjih kriz, zato je potrebno o tem govoriti premišljeno in kritično.

V svetih knjigah vseh velikih religij sta svetloba in tema na izpostavljenem mestu.

Nekdaj je vsak šolar izvedel za antični grški mit o ognju (svetlobi), ki sta ga Prometej in Herkules ponesla z Olimpa med ljudi ter bila za to dobro delo kaznovana od sebičnih bogov (Petriška 2005).

Za znanost sta svetloba in tema temeljni vprašanji fizike (ko gre za naravni pojav), psihologije (ko gre za njuni doživljanji), geografije (menjavanje dneva in noči na zemeljski obli), zgodovine (pomen »odkritja ognja za razvoj človeške vrste«) in tako dalje (Kvadrakadabra forum 2024).

Doživetje svetlobe in teme je v resnici za otroke vsakdanja izkušnja, ki ji bodisi ne posvečajo posebne pozornosti bodisi v njih prebujajo močno domišljijo, vključno s strahovi, z radovednostjo, s skrivnostnostjo. V iskanju uvida relevantnosti v izbranem literarnem besedilu upovedenega problema z otrokovo lastno življenjsko situacijo je potrebno slediti prav otrokovi eidetski predstavi, daleč stran od prej opisanih pomenov dihotomnosti svetlobe in teme, ki jo na prej opisane načina (tudi brez kritične distance) tematiziramo odrasli.

Svetloba in tema se na primer pojavljata v prvih stvaritvah, ki jih pripovedujemo otroku, ko ga pripravljajo na dramatičen prehod iz dneva v noč. Primer za to so uspavanke ali zazibanke in morda ne bo napačno, še pred prvim stikom s knjigo, spomniti nanje:

*Nina nana,
(ime otroka) je zaspan/-a.
Prišla bo temna noč,
(ime otroka), lahko noč.*

NAMEN IN UČNI CILJI

V prvi fazi učiteljevega raziskovanja recepcije knjižne vsebine, pomena in okoliščin, povezanih s knjigo *Bajka o svetlobi*, nas je med drugim pripeljalo do pisnega odziva na odmevno razstavo Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani iz leta 1996 z naslovom *Udomačena svetloba* (kuratorka: Irena Keršič). Na spletni strani muzeja lahko preberemo (Sketelj 1996), da je razstava opozorila na pomen svetlobe, ki se ga mnogi danes ne zavedajo več. V preteklosti je bila za človeka svetloba neprecenljivo bogastvo. Ob njenem nenehnem pomanjkanju in odvisnosti od naravnih zakonitosti, ki se jim je moral prilagajati, je iskal nove načine, kako bi podaljšal svetlobo dneva in kako bi ustvarili svetlobo, ki bi mu nadomestila sonce v temi (prav tam: 427). Zapis se zaključuje z ugotovitvijo, da so bili obiskovalci deležni vrste doživetih občutij tudi zaradi zanimivih vzporednih dejavnosti.

S pravljico Bine Štampe Žmavc *Bajka o svetlobi*, ki jo je spodbudil prav omenjeni dogodek, so »v čarobni svet svetlobe lahko pokukali/pokukajo tudi najmlajši« (prav tam: 432).

Keršičeva je z razstavo želela opozoriti na pomen in učinek napredka z »udomačitvijo svetlobe« v življenju ljudi (doma, v prometu, na cesti, pri delu) in o vplivu na šege in praznovanja. Vedno znova se izkaže, kako hitro lahko zamre zgodovinski spomin, ko ljudje brezpogojno stavimo na tehnološki napredek. 184 različnih razstavljenih svetlobnih teles je obiskovalcem razstave predstavljalo »pravo uganko« o izdelavi in uporabi eksponatov. Srednjeveški čelešnik je bil npr. na razstavi v Sloveniji sploh prvič predstavljen.

Čelešnik iz Aškerčeve domačije (vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cele%C5%A1nik>).

Podobno danes opažamo tudi pri pozabljenih drugih rečeh, kot so stacionarni telefoni z okroglo številčnico, diskete, glasbene kaseta ali šolski grafoskop. Kako aktualna je danes »bajka o svetlobi«, lahko preizkusimo že z odgovorom na vprašanje, kdaj in kje je v vašem kraju prvič zasvetila žarnica.

Saksida je v letošnjih skupnih izhodiščih za tekmovanje (Saksida 2024) ob knjigi Bine Štampe Žmavc mentorje branja nagovoril z »vprašanji, nikakor ne odgovori, še manj z navodili ali celo s predpisi za razumevanje in vrednotenje prebranega«. (V nadaljevanju so zapisana v modri barvi in v poševnem tisku.)

Z metodo branja v nadaljevanjih bomo pri organiziranih bralnih dogodkih v okviru priprav na tekmovanje v znanju slovenščine za Cankarjevo priznanje lahko podprli različne segmente recepcijskih zmožnosti, npr.:

- oblikovanje domišljijских predstav in iskanje uvida relevantnosti v literarnem besedilu upovedenega problema z otrokovo lastno življenjsko situacijo;
Kaj je temeljno sporočilo pripovedi? Je to izguba izročila, saj v mestu Lučkovo ob sodobnih izumih in s preveč svetlobe pozabijo na starodavna svetila? Bomo torej mladim bralcem povedali, kaj so oljenka, petrolejka, laterna? Se bomo z njimi pogovarjali o tem, kako so nekdaj preživljali zimske večere brez elektrike in zaslonov? Bomo razmišljali, kaj bi lahko bila »zmeraj temnejša senca pozabe«?
- odkrivanje vrat za identifikacijo;
Je to (ta svetloba) otroški pogum, s katerim se Okec in Lucija upreta temincem?
- zaznavanje pripovedne strukture;
Z ugankami iščemo pomene pojmov, kot so npr. ognjišče, čelešnik, kresnice. Pripoved, ki v sodobni čas vnaša pravljlična bitja svetlobe in teme, ki se spopadejo za nadvlado. Fantastično pripoved, v kateri pisateljica Svetko, ki ne more napisati pravljice, obiščejo tri pravljlična bitja in ji pripovedujejo zgodbo o Lučkovem, o spopadu med svetlobo in temo, a tudi o otroškem pogumu in hudobiji teme, ki zajame sodobni svet.
- zmožnost zaznavanja in doživljanja književnih oseb, književnega prostora, dogajalnega časa, književnega dogajanja in književne motivacije.
Kako pomembna so imena oseb? Zakaj se pisateljica imenuje Svetka in mesto Lučkovo? Kdo so vila Lučka, vilinski čarovnik Sij in ptič Plamenec? Težavo, ki pesti Lučkovo, rešita pogumna otroka, Okec in Lucija, ki spoznata lučkarja Florjana in ptiča Plamenca. Izvesta tudi, kaj je vzrok, da je Lučkovo v temi. Toda zakaj so teminci v njem zamenjali vilince svetlince? Ali je mogoče, da se svetloba/lučka skriva v človeku?

Mentorice in mentorji bomo upoštevali veljavni učni načrt (2018), v katerem so zapisani naslednji cilji.

SPREJEMANJE BESEDILA IN INTERPRETACIJA	TVORJENJE BESEDILA IN POUSTVARJANJE
– Oblikujejo obzorje pričakovanj – to izvira iz njihove zunajliterarne in medbesedilne izkušnosti. – Izražajo in primerjajo svoje doživljanje, svoja čustva, predstave in misli, ki se jim vzbudijo pri poslušanju/branju. – Ob ponovnem branju/poslušanju zaznavajo sprva prezrte/preslišane sestavine. – Izražajo mnenje o besedilu (predvsem govorno, tretješolci in tretješolke lahko tudi pisno).	– Razvijajo zmožnost vživljanja v književno osebo, »poistovetenja« z njo/privzemanja njene vloge – domišljijски svet ubesedujejo tako, da postavijo sebe za osrednjo književno osebo oz. o književni osebi govorijo in pišejo kot o sebi. – Razvijajo zmožnost razumevanja in prepoznavanja književnih zvrsti/vrst – pri tvorjenju upoštevajo značilnosti pripovednih vrst. – Tvorijo narobe pravljico.

– Predstavljajo razloge, zaradi katerih se jim kaj v umetnostnem besedilu zdi pomembno (npr. dogodek, oseba ipd.). – Ob besedilih spoznavajo in opazujejo razlike med svetom, v katerem živijo, in domišljijским svetom v umetnostnem besedilu. – Razvijajo zmožnost predstavljanja književne osebe, vživljanja vanjo, »poistovetenja« z njo ter privzemanja njene vloge. – Izluščijo tiste motive za ravnanje književnih oseb, ki jih poznajo iz svoje izkušnje. – Razvijajo zmožnost doživljanja in razumevanja književnega prostora in časa tako, da domišljijско predstavo dogajalnega prostora in časa povezujejo s svojimi izkušnjami iz vsakdanjega sveta in iz drugih umetnostnih del (književnost, ilustracija, film, risanka, virtualni svet). – Ločujejo realni in domišljijский svet, razlikujejo pravljčni in realni dogajalni prostor. – Zaznavajo in doživljajo posamezne dogodke v umetnostnem besedilu kot zaokrožene celote. – Sledijo zaporednemu toku dogodkov in povezujejo dogajanje s svojimi izkušnjami. – Razvrščajo dogodke iz umetnostnega besedila časovno in vzročno-posledično. – Obnavljajo zgodbo tako, da dogajanje prikazujejo s pomočjo sličic/niza sličic oz. s kombinacijo sličic in zapisa. – Upovedujejo temo/sporočilo besedila z učiteljevo pomočjo.	– Narišejo književno osebo iz besedila. – Izrazijo domišljijско predstavo književne osebe s kombinacijo risbe in zapisa. – Izrazijo svoje mnenje o prebranem.
---	---

DEJAVNOSTI

Priprave na Cankarjevo tekmovanje bodo najverjetneje na večini šol potekala kot razširjena dejavnost, z dobrimi mentorji in ustreznim številom ur, kar je pomembno zlasti za najmlajše bralce. Zanje namreč še posebej velja, da je motivacija za branje, tudi zahtevnejših besedil, ključnega pomena za nadaljnji bralni razvoj. Pri branju *Bajke o svetlobi* je glede na zahtevnost besedila potrebno premisliti, kako organizirati branje v nadaljevanju, kje narediti prekinitve branja in kako branje podpreti s premišljeno ter navdihujočo didaktično komunikacijo. To najbrž ne bo predstavljalo težav tistim bralnim mentorjem, ki dobro poznajo literarnoreceptijske sposobnosti učencev izbrane starostne stopnje.

Mrežna struktura posameznih didaktičnih enot, ki jo poznamo iz didaktike književnosti, podpira učiteljevo pripravo na bralni dogodek v razredu z uvodom, z motivacijo, napovedjo ciljev, branjem in literarnoestetskim doživljanjem ter s poglobljanjem bralnega doživetja (Kordigel Aberšek 2008). Pri izboru metod in oblik dela je od mnogih dejavnikov, zlasti pa od recepcije učencev in zastavljenih ciljev, odvisno, katere bodo najučinkovitejše in najustreznejše. Za branje zahtevnejših besedil je prav tako pomembno oblikovati spodbudno bralno okolje brez hrupa, v katerem se bodo učenci lahko o prebranem pogovarjali in čim dlje zadrževali.

Preden sta otroka v knjigi *Bajka o svetlobi* vstopila v prvi predor, sta si morala zapomniti tri stvari:

- nikoli ne smeta ničesar spraševati;
- pri iskanju odgovorov jim lahko pomaga le Florjan;
- naj se zgodi kar koli, zaupati morata svojim lučkam v očeh in srcu.

Pri razvijanju didaktične komunikacije bi si slednjega pravila zelo želeli tudi v razredu. Za prvi dve pa bi med poukom književnosti veljalo prav nasprotno, in sicer da učenci sprašujejo čim več in da si pri iskanju odgovorov na vprašanja, ki si jih postavljajo sami med branjem, pomagajo s premišljenimi pogovori z vrstniki in s svojimi bralnimi mentorji.

Uganke v predorih, ki jih zastavljajo čarobna bitja v knjigi, se skrivajo v posebnih, nenavadnih predmetih ali pa se »prisukljajo« kot svetlobne črke. Morda bi bilo zanimivo izvedeti, kako si to predstavljajo učenci. Slednje si lahko pričaramo z efekti pptx-projekcije tudi mi v razredu in k naboru ugank iz knjige učenci dodajo še svoje uganke ter z njimi na začetku vsakega srečanja presenetijo sošolke in sošolce.

Priporočila bomo zaključili s povabilom na izobraževanje o Cankarjevem tekmovanju, kjer bomo s skupnim premislekom lahko priporočila dopolnili s predlaganimi dejavnostmi pred, med in po branju ter si podeli svoje mentorske izkušnje.

Nina Malajner, Lidija Mlinarič,
Barbara Meglič, Polona Legvart

VIRI IN LITERATURA

- Kordigel Aberšek, Metka, 2008: *Didaktika mladinske književnosti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Petriška, Eduard, 2005: *Stare grške bajke*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Saksida, Igor, 2024: *Sreča(nja) v prostoru in času*. Dostopno na: https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2024/08/Tekmovanje_slovenscina_poziv_13.08.2024.pdf.
- Sketelj, P., 1996: *Udomačena svetloba v Slovenskem etnografskem muzeju*. Dostopno na: https://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/0354-0316_6_sketelj_udomacena.pdf.